

**MIGRATSIYA JARAYONLARI VA TURIZM HAQIDA AYRIM
MULOHAZALAR**

Abduzohirov Ravshan Hamdamovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti
“Antropologiya va etnologiya” kafedrasida o'qituvchisi E-mail – abduzohirov_r@nuu.uz.
Telefon: +998904447120.

Annotatsiya: *Migratsiya va turizm jarayonlari o'tmishda va hozirgi davrda ham o'z ahamiyatini o'zgartirmaydigan hodisa hisoblanadi. Uning natijasida insonlar madaniyatidagi o'zgarishlar, insonning milliy karakteriga ko'chish natijasida ta'sir etgan omillar, migratsiya va turizmning kishilik jamiyatining madaniyatiga ijobiy va salbiy jihatlarini o'rganish doimiy tarzda tadqiqotchilarni diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Migratsiya va turizmni barcha davrlarda turli soha vakillari o'z ilmiy tadqiqot doirasida o'rganib kelinmoqda. Ushbu maqolada ikki atamaning mazmun-mohiyati, o'zaro ahamiyati yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Migratsiya, turizm, migrant, turist, globallashuv, madaniyat, etnik turizm, madaniy turizm, ekologik turizm, tarixiy turizm, sayohat, sayyoh va boshqalar.*

Globalashuv jarayoni davom etayotgan ushbu asrda migratsiya va turizm sohalari juda dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Har ikki atama ham o'zining mohiyati jihatidan chuqur tahlil qilinishi kerak bo'lgan dolzarb masalalarni yuzaga keltiradi. Dastlab migratsiya va turizm atamalarini o'rganilishi hamda mohiyatiga to'xtalib o'tamiz.

Hozirgi kunda migratsiya jarayonlari asosida ko'plab o'zaro farqli ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-madaniy, oilaviy turmush va siyosiy sabablar mavjudligi uchun migratsiya nazariyasi to'g'risida umume'trof etilgan universal bir konsepsiya orqali yoritib berish murakkab bo'lib qolmoqda. Bundan tashqari migratsiyaga oid ilgari surilgan nazariyalarda migratsiya jarayonlari paydo bo'lgan hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, ekologik, siyosiy va boshqa shart-sharoitlari hisobga olinmagan holda ilgari surilmoqda. Bu esa yuzaga kelayotgan nazariyalarni bir tomonlama yondoshayotganligidan dalolat beradi va bu holat migratsiya holatlarini ayrim jihatlarini yoritish uchun xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Tadqiqotchi E.Li o'zining migratsiya nazariyasi maqolasida, migratsiyani: “umuman olganda yashagan joyini muqim yoki vaqtincha o'zgartirganlar” [5] deb ta'riflagan edi. Tadqiqotchi E. Li ushbu ta'rifida migratsiya harakatining masofasini ichki va tashqi yoki ixtiyoriy va majburiy bo'lishi to'g'risida ma'lum bir chegara belgilab bermagan. Buning natijasida migratsiyaning vujudga keltirgan sabablar, obyektiv va subyektiv omillarga to'xtalib o'tish chetda qolib ketgan. Chunki migratsiya joylashgan hududdagi o'zgarishlardan tashqari, boshqa turli hodisalarga ham egadir. Masalan, migratsiya hodisasiga, shaxslarning ijtimoiy ta'siri natijasida jamiyat tizimida yuzaga kelgan farqlar, hududiy-ma'muriy o'zgarishlar, tabiiy-ekologik muhitdagi o'zgarishlar, ixtiyoriy yoki

shaxsning migratsiya qaroriga sabab bo'ladigan mezonlar va boshqa shu kabilarni keltirib o'tishimiz mumkin.

F.Parmonov, I.Daminov, Sh. Tog'ayev, Sh.To'rayevlarning fikricha "migrant deganda kamida bir yil yoki undan ko'proq o'z vatanidan tashqarida bo'lgan kishi tushuniladi" [8]. Bu qarashlar o'z sohasi yuzasidan to'g'ri bo'lishi mumkin, ammo migratsiya ichki va tashqi bo'lishini inobatga olgan holda uning davriyligi qisqa va uzoq muddatlarga bo'lib ko'rsatish mumkin. Xususan, Toshkentga kelgan asosiy migrantlarning ko'pchiligi dastlab ma'lum maqsadlar bilan qisqa muddatni ko'zlab keladigan bo'lsa, bu yerda ijtimoiy moslashuv va mehnat faoliyatining yaxshiligi natijasida doimiy yashashga qaror qilish mumkin. Tashqi migratsiyada esa asosan bir yildan besh yilgacha bo'lgan vaqtda amalga oshiriladi. Bu yuqoridagi tadqiqotchilar ta'rifiga to'g'ri keladi.

Tadqiqotchi J.J.Mangalam fikriga ko'ra, "immigratsiya deb atalgan jamoa avvaldan o'rnatilgan ierarxik qadriyatlar to'plami yoki baholangan maqsadlar asosida qabul qilgan qarori bilan o'zaro ta'sirlanadigan tizimlarda o'zgarishlarga olib keladigan doimiy jug'rofiy joylashuvidan boshqasiga qarab uzoqlashishidir" [7].

Bu tushuncha ayni paytda migratsiya jarayonini keng ma'noga ega mobillik (mobility) nazariyasidan ajratmoqdadir. Chunki, mobillik turli masofalarda vaqtincha yoki doimiy bo'lishiga qaramasdan har xil mintaqaviy harakatni o'z ichiga oladi. Biroq migratsiya doimiy joylashuv yerini o'zgartirish bilan aloqador mobillikka qaraganda ko'proq cheklangan hodisadir [6].

Turizm va turist atamaları turli ma'nolarni anglatadi. Bu haqda turli tadqiqotchi olimlarning qarashlar mavjud. Turizm (tourism) terminini birinchi bo'lib 1830-yilda V.Jekmo tomonidan qo'llanilgan edi. Bu tushuncha fransuz tilida «tour», sayohat ma'nosida ishlatilgan. Turizm va turist tushunchalari o'z navbatida bir ma'nodagi tushuncha sifatida qarash noo'rindir. Turizm keng ma'nodagi

iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida barcha turistik xizmatlar yig'indisidan iborat soha hisoblanadi. Turist esa shu sohada ishtirok etadigan muayyan shaxs o'zi yashaydigan yoki boshqa joy, hudud, mamlakatda bo'lib xaq to'lanadigan xizmat bilan mashg'ul bo'lmasdan, turli xizmatlardan foydalangan shaxsga aytiladi. Turist o'z navbatida turizmga band bo'lgan kishilardir.

Ushbu termin va tushunchalarga Bern universiteti professorlari Xunziker va Krapflar aniqroq baho beradi. Jumladan, turist – bu o'zi yashaydigan joydan boshqa joyga, hududga, mamlakatga, mamlakatidan tashqariga bo'sh vaqtlarida dam olish, sog'lig'ini tiklash, sog'lomlashtirish, mehmonga borish, diniy va ish yuzasidan haq to'lanadigan maqsadlaridagi tashrifidir, deb ta'rif beradi.

Tadqiqotchilar A.Soliev va M.Usmonovlar (2005) turizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: «aholining o'zi yashab turgan mintaqqa, hudud, o'lka yoki biror mamlakatning diqqatga sazovor joylarini ko'rish maqsadida uyushtirilgan rekreatsion faoliyat turiga sayohat, ya'ni turizm»[1] hisoblanadi. 1963-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Xalqaro turizmga oid Rim konferensiyasiga muvofiq turist deb, bir mamlakatdan

ikkinchi mamlakatga safarga borib, kamida 24 soat ichida o'sha yerda turib, turistik xizmatidan

foydalangan kishiga aytiladi[2].

Tadqiqotchi R.Abdumalikovning fikricha, turizm – sayohat paytida «tur» (belgi) o'rganish degan ma'noni bildirib, tog', adirlar va uzoq masofalarga sayohat qilish, oxirgi manzilga belgi qo'yib kelish yoki cho'qqiga chiqqanlikni bildirish uchun biron belgi qo'yishni anglatadi, deb ta'riflaydi[3].

Turistlar - bu normal muhitdan tashqarida bo'lgan joylarda, u yerda joylashish niyati bo'lmagan odamlardir. Ular dam olish yoki dam olish maqsadida yangi joylarga sayohat qilishadi. Gretsiya, Tailand va Bagama orollari kabi ko'plab davlatlar iqtisodiyoti global turizm orqali yaratilgan daromadga katta darajada bog'liq. Ushbu sohalarda bandlik ko'p jihatdan xizmat ko'rsatish sohaslariga (ya'ni, mehmonxonalar, va kruiz kemalari va taksilar kabi transport xizmatlariga) bog'liq.

O'zbekiston Respublikasining «Turizm to'g'risidagi qonuni»da (3 - modda. Asosiy tushunchalar:) turizm - jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy - amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda uzog'i bilan bir yil muddatga jo'nab ketishi (sayohat qilishi);

- turist - O'zbekiston Respublikasi hududi bo'ylab yoki boshqa mamlakatga sayohat qiluvchi (doimiy istiqomat joyidan turizm maqsadida jo'nab ketgan) jismoniy shaxs[4];

Turistik joylarning uchta tasnifi mavjud:

Ichki turizm: o'z mamlakatida sayohat qiladigan ma'lum bir mamlakat aholisi. (ya'ni Qashqadaryoda yashovchi o'zbek, Samarqandga tashrif buyuradi);

Kiruvchi turizm: ma'lum bir mamlakat chegaralarida sayohat qiluvchi norezidentlar. (ya'ni avstraliyalik sayyoh Xitoy rezidentiga tashrif buyuradi);

Chiqish turizmi: boshqa mamlakat ichida sayohat qiluvchi bir mamlakat rezidentlari (ya'ni, Kanada rezidenti Gretsiyaga tashrif buyuradi).

Bundan tashqari, turizmning besh turi mavjud[11]:

Etnik turizm: juda xorijiy/boshqa muhitdagi mahalliy odamlarni ko'rish uchun tashriflar (ya'ni Nahua hindulari va ularning mahalliy va milliy hukumatlariga sayohat)[10].

Ba'zi faoliyatlar o'ziga xos madaniyat uchun muhim bo'lgan chiqishlar, taqdimotlar va diqqatga sazovor joylarni o'z ichiga oladi.

Madaniy turizm: umumiy darajadagi boshqa madaniyatlarni boshdan kechirish uchun tashriflar (ya'ni Mardi Gras uchun Nyu-Orleanga, Luizianaga sayohat)

Tarixiy turizm: tarixiy joylar yoki yodgorliklarni ziyorat qilish (ya'ni Eyfel minorasini ko'rish uchun Parijga sayohat yoki Registonni ko'rish uchun Samarqandga sayohat).

Ekologik turizm: sayohatchi o'z mamlakatida o'rganganidan butunlay boshqacha muhitni boshdan kechirish uchun tashriflar (ya'ni Antarktidaga sayohat). Bu, shuningdek, Milliy

bog'lar xizmati tomonidan atrof-muhitni ko'rish uchun saqlanadigan milliy bog'ga borishni (ya'ni Yelloustoun yoki Yosemitega sayohat) o'z ichiga oladi[12].

Dam olish turizmi: o'ziga xos tadbirlarda qatnashish uchun tashriflar (ya'ni, "Buqalar yugurishini" ko'rish uchun Ispaniyaning Pamplona shahriga sayohat) [9]. "Ko'pkari uloq" o'yinini ko'rish uchun Qashqadaryoni turli mintaqalarga borish ham ushbu turizm doirasidagi sayohatga kiradi.

Sayyohlar o'sha millat ichidagi diqqatga sazovor joy bo'lgan mamlakatlarga borishadi. Eng mashhur xalqaro turistik diqqatga sazovor joylar qatoriga Parijdagi Eyfel minorasi, Italiyadagi Piza minorasi va Xitoydagi Buyuk devor kiradi. Buyuk Xitoy devoriga yiliga 10 millionga yaqin sayyoh tashrif buyuradi. Boshqa madaniy jihatlar, masalan, oshxonadan tatib ko'rish, an'anaviy tadbirlarni boshdan kechirish yoki tilni o'rganish ham sayyohlarni jalb qilishi mumkin. Tarix davomida farovonlik darajasi yuqori bo'lgan odamlar ajoyib sayohatlarga ega bo'lgan. Badavlat odamlar boshqa hududlarga borish uchun ham pulga, ham vaqtga ega, quyi tabaqadagi odamlar esa bunday imkoniyatga ega emaslar. Bu boylikning bir hududdan boshqa hududga kirib kelishi sayyohlarni o'ziga tortadigan mintaqa uchun juda foydali bo'lishi mumkin.

Shu sababdan migratsiya holatlari insonlarda turizm faoliyati uchun imkon beruvchi omil sifatida qaraladi. Yuqorida keltirib o'tilgan fikrlardan kelib chiqib, migratsiya kishilarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilash uchun xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'rsatish mumkin.

Migrantlar mehnat migratsiyasi natijasida o'z iqtisodiy ahvolini yaxshilash bilan bir qatorda o'zlariga vaqt sotib olishadi. Chunki, o'z yurtlarida iqtisodiy ahvolini yaxshilash uchun 10-15 yil ketadigan bo'lsa, xorijga mehnat migratsiyasi natijasida 3-5 yilda barcha iqtisodiy muammolarini hal qiladi. Buning natijasida kelajak uchun sarmoya ham to'plab qaytishadi. Ularning iqtisodiy bazasi azaldan sayyohlar uchun qulay bo'lgan manzillarga borish uchun xohish va imkon beradi. Migrant qiyinchilik bilan mehnat qilgan yillarini eslagan holda keyingi faoliyatini ish bilan bir qatorda turist sifatida sayohatlar qilish kerakligini anglab yetadi. Bunga misol sifatida Qashqadaryolik sobiq Yevropada ishlab kelgan migrantlardan biri hayotini bu qismini turli sayohatlar bilan o'tkazish kerakligini ta'kidlab, yil boshidan o'zi orzu qilgan Rossiya, Turkiya va Saudiya arab davlatlariga o'zi va yaqinlari turist sifatida tashrif buyurganligini aytib o'tdi.

Migrantlar turist bo'lishi va turistlar ham migrant bo'lishi mumkin. Bunday holatlar qashqadaryolik migrantlar faoliyatida ko'plab uchrab turadi. Masalan, Yevropa mamlakatlariga dastlab turist sifatida borib, so'ngra mehnat migranti sifati qolib ketgan oilalar ham ko'pchilikni tashkil etadi. Bu holat Yevropa mamlakatlaridagi ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyoj va yaxshi ish haqi bilan bog'liq. Migrant oilalarning Polshaga turist sifatida borib, Shvetsiyaga mehnat migrant sifatida o'tib ketishi so'nggi yillarda qashqadaryolik migrantlar orasida ancha ko'paydi. Dastlab bu holat ba'zi turist oilalarda kuzatilgan bo'lsa, hozirgi vaqtda yevropaga chiqish imkoni sifatida qaralmoqda.

So'ngi yillarda mehnat migratsiyasi bilan mashg'ul bo'lgan Qashqadaryolik migrantlar orasida ota-onalarini Islom dinini ado etilishi farz bo'lgan Xaj va Umra safarlariga yuborish

odatlari kuchayib bormoqda. Ichki va tashqi migratsiya natijasida iqtisodiy imkoniyatlarini yaxshilab olgan Chiroqchi tumani Jar qishlog'ining bazi yigitlari sinfdoshlari bilan birgalikda Umra safarlarini ado etish holatlari ham kuzatilmoqda. Bunga misol sifatida qishloqning 1984-yilda tug'ilgan bir sinfda o'qigan sinfdoshlarni Umra safarini ado etib kelganliklarini aytish mumkin. Bu holatlar keyingi yillarda yoshlar uchun o'rnak bo'lgan holda, odat tusiga kirib bormoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, migratsiya va turizm jarayonlari bevosita bir-biriga bog'liq tushunchalar sifatida ko'rish mumkin. Bu ikki jarayonning biri-ikkinchisini to'ldirib borishi, migratsiyaning turizmga yo'l ochishi, sayohat bilan bog'liq odatlarni vujudga kelishi hozirgi kunda bu jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro hamjihatlatligidan namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд, 2005.
2. Мироненко Н.С., Тведохлебов И.Т. "Рекреационная география" - М. МГУ 1981.
3. Usmonov M.R. "Turizm gegrafiyasi" Samarqand-2020.
4. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida" gi Qonuni. T.: 1999.
5. Lee E.S. "A Theory of Migration". Edited by J.A.Jackson Migration. Great Britain: Cambridge University Press, 1969.P.285. Manba: Theories of International Migration: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.667.4527&rep=rep1&type=pdf>.
6. Lewis G.J. Human Migration: A Geographical Perspective. 1982. p. 16.
7. Mangalam J.J. Human Migration: A Guide to Migration Literature in English 1955-1962. Lexington: The University of Kentucky Press, 1968. P.8. Manba: de Haas, H.Op.cit.
8. Пармонов Ф., Тўраев Ш., Даминов И., Тоғаев Ш. Миграция: Мусофир ватангадолар//Монография. "Sano-standart" нашриёти. Тошкент-2015.Б.18.
9. https://en.wikibooks.org/wiki/Cultural_Anthropology/Globalization_and_Migration#cite_note-8.
10. OJEDA-MACIAS. ETNIK TURIZM: KUTZALAN ISHI, MEKSIKA. <https://www.msu.edu/user/schmid/ethnic.htm>.
11. Marketing Smit, Lavene L. mezbolar va mehmonlar: turizm antropologiyasi. 2nd ed. Pensilvaniya: Pensilvaniya universiteti P, 1989. Google Kitoblari. Google. 4 Mar. 2009. <<http://books.google.com/books?id=YONSh9ItwWAC&printsec=frontcover#PPA4,M1>.
12. U.S. Department of the Interior. <http://www.nps.gov/>
13. Kurbonali, S., & Umarali, Y. (2023). AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PHYSICAL FITNESS OF COLLEGE STUDENTS. Conferencea, 188-191.
14. Мамажонов, Н., Хамракулов, Р. А., Хайдаралиев, Х., Хасанов, А., Бобожонов, Н., & Усмонов, З. КБК: 751 М23 Ташкилий кумита.